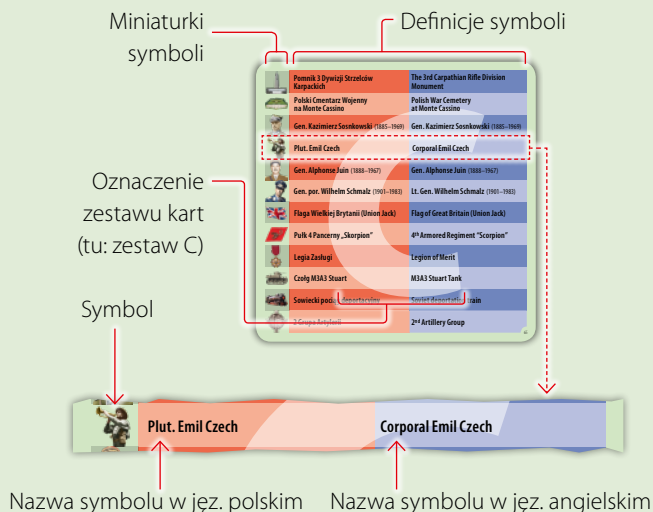

INSTYTUT
PAMIĘCI
NARODOWEJ

Jak czytać karty?

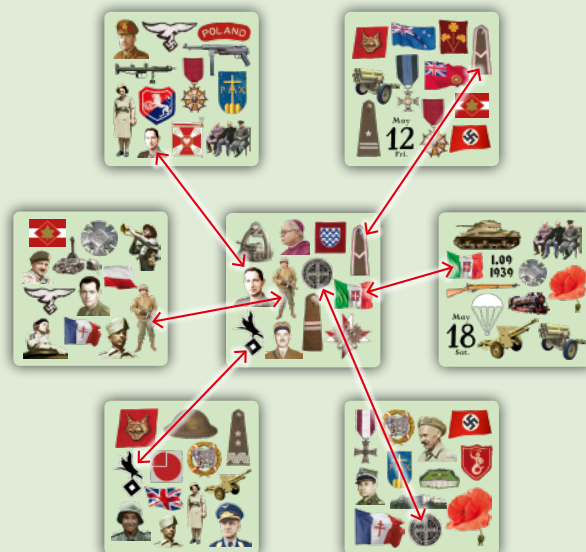
Karta do gry (rewers)

Rozgrzewka (2–8 graczy)

- 1 Karty rozdaje się po równo pomiędzy grającymi. Gracze kładą karty przed sobą, ułożone w stos awerssem do góry.
- 2 Najmłodszy z graczy kładzie kartę z wierzchu swojego stosu na środku pola gry. Od tej chwili wszyscy gracze równocześnie szukają wspólnego symbolu na karcie leżącej na wierzchu własnego stosu i stosu na środku pola gry.

- 3 Ten, kto znajdzie wspólny symbol i pierwszy wypowie na głos jego nazwę, przekłada swoją kartę na wierzch stosu leżącego na środku i gra toczy się dalej. Jeżeli gracz nie zna nazwy symbolu, musi poświęcić cenne sekundy na odwrócenie karty i sprawdzenie jej poprawnego brzmienia wypisanego na rewersie tłustym drukiem.
- 4 Gra kończy się, gdy jeden z graczy pozbędzie się ostatniej karty.

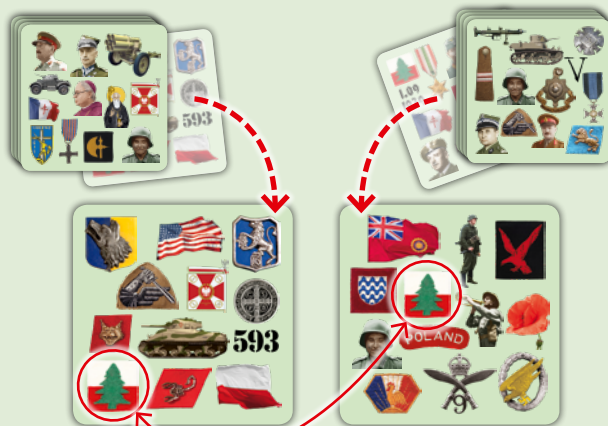

Pojedynek (od 1 do 13 par graczy)

- 1** Gracze siadają obok siebie. Każdy z graczy dostaje pięć kart i trzyma je w ręku ułożone w stos awerssem do góry.

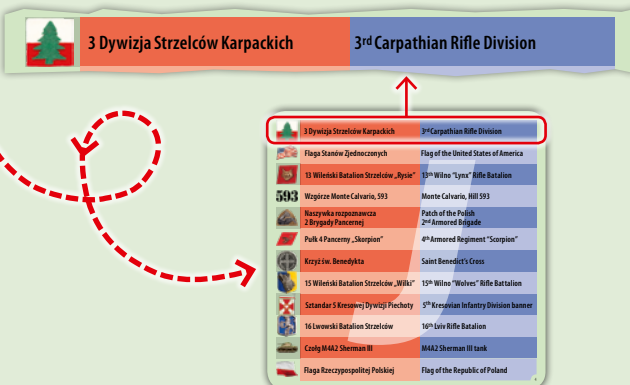
- 2** Następnie gracze wykładają równocześnie na stół kartę ze spodu stosu. Na dwóch kartach leżących na stole szukają symbolu wspólnego dla obu kart.

- 3** Ten, kto pierwszy znajdzie wspólny symbol, mówi „stop”, wskazuje go na swojej karcie i podaje nazwę.

- 4** Po nazwaniu symbolu (bądź powiedzeniu „nie wiem”) gracz odwraca swoją kartę i odczytuje z rewersu na głos nazwę wspólnego symbolu.

- 5** Jeżeli gracze nie udało się poprawnie nazwać symbolu (bądź powiedział „nie wiem”), zabiera ze stołu swoją kartę i kładzie na wierzch swojego stosu kart, awerssem do góry. Następnie ze spodu swojego stosu dokłada nową kartę i gra toczy się dalej.

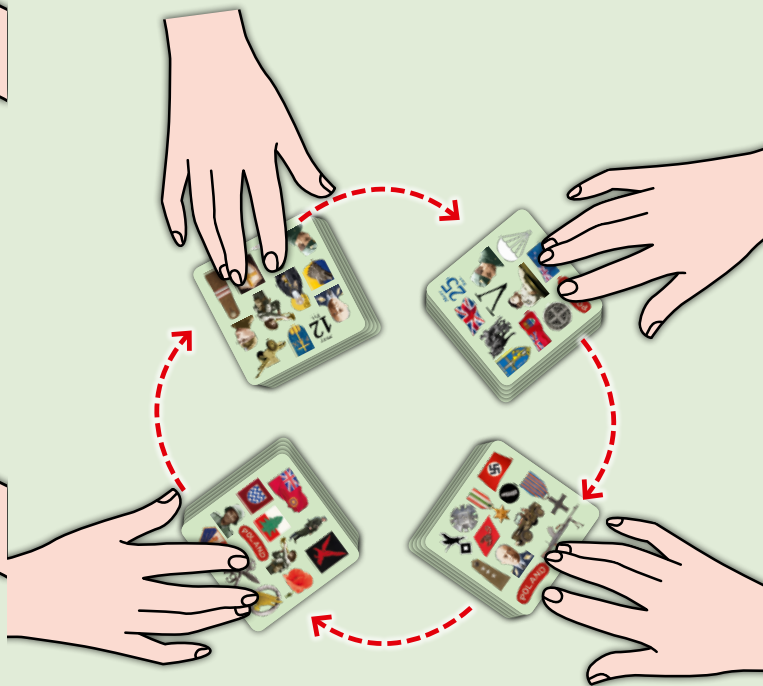
- 6** Jeżeli gracz poprawnie nazwał symbol, kartę oddaje przeciwnikowi, który kładzie ją na wierzch swojego stosu, awerssem do góry. Następnie gracz, który poprawnie nazwał symbol, dokłada nową kartę ze spodu swojego stosu i gra toczy się dalej.

- 7** Rozgrywka kończy się, gdy jeden z graczy wyłoży wszystkie karty i jako pierwszy wskaże na ostatniej karcie wspólny symbol. Wyjątkowo nie musi go nazywać.

Wariant wieloosobowy (3–8 graczy)

- 1** Każdy z graczy dostaje pięć kart, kładzie je przed sobą ułożone w stos awerssem do góry. Gracze powinni usiąść w taki sposób, by dobrze widzieć karty gracza po lewej stronie. Swoją stos kart należy zakryć ręką.
- 2** Na komendę „start” gracze zabierają ręce i wszyscy równocześnie szukają wspólnego symbolu na karcie leżącej na wierzchu własnego stosu i stosu gracza po lewej stronie.

- 3** Ten, kto pierwszy znajdzie wspólny symbol, mówi „stop”, wskazuje znak i podaje jego nazwę. W tym czasie pozostali gracze, poza tym siedzącym z lewej strony, zakrywają ręką swoje karty.

STOP!

„Trębacz”

- 4** Po nazwaniu symbolu (bądź powiedzeniu „nie wiem”) gracz odwraca swoją kartę i odczytuje na głos nazwę znaku wypisaną na rewersie.

	Odmak bojowa Strzelca Spadochronowego (Fallschirmjäger) Luftwaffe		Luftwaffe paratrooper (Fallschirmjäger) combat badge
	Flaga Indii Brytyjskich (1880–1947)		Star of India (1880–1947)
	Żołnierz niemiecki		German soldier
	Plut. Emil Czech		Corporal Emil Czech
	3 Dywizja Strzelców Karpackich		3rd Carpathian Rifle Division
	15 Grupa Armii		15th Army Group
	Hinduska 4 Dywizja Piechoty		Indian 4th Infantry Division
	Jan Gazur (1925–2011)		Jan Gazur (1925–2011)
	Francuski Korpus Ekspedycyjny we Włoszech		French Expeditionary Corps in Italy
	Czerwone maki		Red poppies
	Polskie Siły Zbrojne na Zachodzie		Polish Armed Forces in the West
	1 batalion 9 Pułku Gurkhow		1st Battalion, 9th Gurkha Regiment

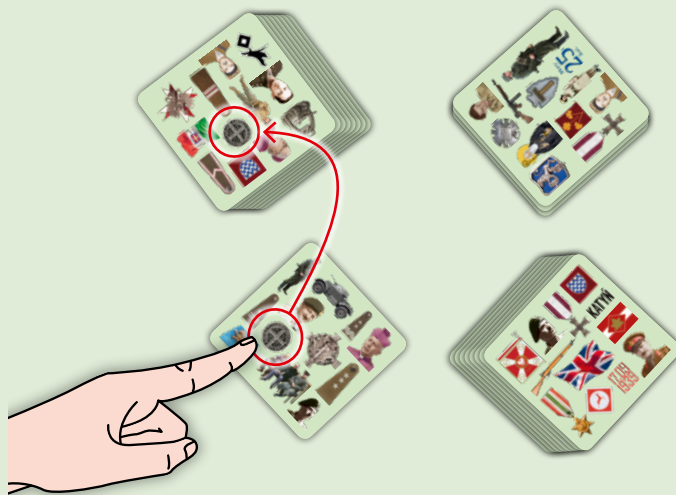
- 5** Jeżeli gracze nie udało się poprawnie nazwać symbolu (bądź powiedział „nie wiem”), kartę z wierzchu swojego stosu przekłada na jego spód, mówi „start” i gra toczy się dalej.

ŹŁE!

- 6** Jeżeli gracz poprawnie nazwał symbol, kartę z wierzchu stosu oddaje graczowi po lewej, który kładzie ją na spód swojego stosu, mówi „start” i gra toczy się dalej.

- 7** Gra kończy się, gdy ktoś wskaże wspólny symbol na swojej ostatniej karcie. Wyjątkowo nie musi go nazywać.

Uwagi:

- Jeżeli gracz pomylił się i powie „stop”, wskazując symbol, który nie jest wspólny dla obu kart, za karę czeka, dopóki ktoś inny nie powie „stop”.
- W wypadku jednoczesnego powiedzenia „stop” pierwszeństwo ma najmłodszy z graczy.
- Przed rozgrywką można ustawić czasomierz na 10 minut. Jeżeli po upływie tego czasu nikt nie pozbędzie się wszystkich kart, zwycięzcą zostaje gracz mający najmniej kart w ręku. W wypadku remisu wygrywa najmłodszy z graczy.

Wskazówki dla nauczyciela

- *Pojedynek* jest najlepszym wariantem do rozgrywania w czasie lekcji. Jeżeli w grupie jest więcej niż 26 osób, podczas przygotowania rozdaje się tylko po cztery karty.
- Karty do gry są podzielone na 13 zestawów (litery od A do N na rewersie karty). W wariantcie *Pojedynek* podczas gry kartami z jednego zestawu uczniowie zapoznają się z maksymalną liczbą nowych symboli. Przy przeprowadzaniu turnieju dobrze jest zwrócić uwagę, by w miarę możliwości gracze nie używali dwa razy tego samego zestawu kart.

Pytania? Uwagi? Pomysły? Brakujące karty?

Napisz do nas: lukasz.pogoda@ipn.gov.pl

Prof. dr hab. Michał Polak

Bitwa o Monte Cassino 1944

1 września 1939 r. ^{1.09 1939} wojska niemieckie przekroczyły polską granicę i tym samym bez wypowiedzenia rozpoczęły II wojnę światową. **Wojsko Polskie** , mniej liczne i wyposażone słabiej od **Wehrmachtu** , stawiało bohaterski opór, ale pozbawione pomocy obiecanej przez sojuszników, Francję i Wielką Brytanię, zostało zepchnięte do defensywy. Umowy dotrzymał za to sojusznik Adolfa Hitlera – Józef Stalin, który **17 września** ^{17.09 1939} ~~17.09 1939~~ napadł na Polskę od wschodu. Zdziętkowane i atakowane na dwa fronty Wojsko Polskie musiało ulec. Ostatnie polskie oddziały poddały się na początku października, a Niemcy i Związek Sowiecki podzielili pokonaną Polskę między siebie. Związek Sowiecki zajął Kresy Wschodnie Rzeczypospolitej, w tym **Lwów** i **Wilno** . Oba reżimy totalitarne od początku prowadziły planowe działania, zmierzające do wyniszczenia Polaków jako narodu. Podczas niezwykle ciężkiej zimy 1939/1940 Sowieci rozpoczęli operację deportowania na wschód kilkuset tysięcy Polaków. Pociągi deportacyjne kierowano do gułagów

1.09
1939

17.09
1939

KATYŃ

w Kazachstanie, na Syberii oraz w wielu innych regionach Związku Sowieckiego.

Jeszcze gorszy los spotkał polskich oficerów, w dużej mierze przedstawicieli inteligencji i ziemiaństwa, którzy we wrześniu 1939 r. dostali się do niewoli sowieckiej. Wiosną 1940 r. na rozkaz Józefa Stalina zamordowano niemal 15 tys. polskich jeńców wojennych, których miały chronić konwencje międzynarodowe, a także około 7 tys. więźniów cywilnych oraz policjantów i oficerów, aresztowanych po zajęciu ziem polskich przez Sowietów. Masowych egzekucji dokonano w kilku miejscach, z których najbardziej znanym jest **KATYŃ** pod Smoleńskiem.

22 czerwca 1941 r. Niemcy, dotychczasowi sojusznicy Stalina, niespodziewanie uderzyli na ZSRS. W nowej sytuacji politycznej został zawarty w Londynie układ polsko-sowiecki, na mocy którego z deportowanych obywateli polskich i byłych jeńców wojennych zaczęto formować Polskie Siły Zbrojne w ZSRS, podporządkowane rządowi RP na uchodźstwie. Ich dowódcą został **gen. Władysław Anders**, do niedawna więzień NKWD.

Armia Andersa miała przystąpić do walki po zakończeniu jej formowania, ale Stalinowi zależało na tym, by świeżo zorganizowane i niedostatecznie wyszkolone pojedyncze oddziały jak najszybciej wysłać na front. Ponadto strona sowiecka świadomie utrudniała polskim łagiernikom docieranie do ośrodków tworzenia się armii. Na dodatek – wbrew umowom – Sowietci czynili rozróżnienie między Polakami a polskimi obywatelami innych narodowości (Ukraińcami, Białorusinami i Żydami), odmawiając tym

ostatnim prawa do wstępowania do polskiej armii. **Anders** takiego rozróżnienia nie czynił i wbrew naciskom sowieckim i brytyjskim ewakuował ich ze Związku Sowieckiego razem z całą armią. Potem część Żydów zdezerterowała w Palestynie, aby budować swe państwo (Anders w poufnym rozkazie zakazał ich ścigać), ale wielu, jak **Jerzy Kluger** – odznaczony **Krzyżem Walecznych**, szkolny przyjaciel Karola Wojtyły – zostało w Armii Polskiej na Wschodzie, a około tysiąca brało udział w późniejszych walkach.

2 Korpus Polskich Sił Zbrojnych na Zachodzie

był jednostką specyficzną, ponieważ wskutek niedoborów kadrowych składał się tylko z dwóch dywizji. Ponadto w skład jego dywizji wchodziły jedynie dwie brygady (zamiast etatowych trzech). Pierwszą z nich była **3 Dywizja Strzelców Karpackich** (3 DSK) pod dowództwem **gen. bryg. Bronisława Ducha**. Jej trzon stanowili doświadczeni żołnierze Samodzielnej Brygady Strzelców Karpackich, wślawieni udziałem w obronie przed Niemcami Narwiku w Norwegii (kwiecień 1940 r.) i Tobruku (sierpień–listopad 1941 r.). W **5 Kresowej Dywizji Piechoty** (5 KDP), dowodzonej przez **gen. bryg. Nikodema Sulikę**, znaleźli się natomiast wyłącznie dawni łagiernicy i zesłańcy. Składała się ona z 5 Wileńskiej Brygady Piechoty (Wileńskie Bataliony Strzelców: **13 „Rysiów”**, **14 „Żbików”** i **15 „Wilków”**) oraz 6 Lwowskiej Brygady Piechoty (Lwowskie Bataliony Strzelców: 16, 17 i 18).

Polski korpus posiadał niezbyt liczne w porównaniu z Brytyjczykami **oddziały pancerne**. W jego skład wchodziła **2 Brygada Pancerna** pod dowództwem **gen. bryg. Bronisława Rakowskiego**, złożona z dwóch pułków pancernych – **Pułku 4 Pancernego „Skorpion”** oraz **Pułku 6 Pancernego „Dzieci Lwowskich”** oraz jednostki kawalerii pancernej – **1 Pułku Ułanów Kreszowieckich**. Korpus miał jednak silną artylerię. **2 Grupa Artylerii** tworzyło sześć pułków artylerii różnego rodzaju, jak **11 Pułk Artylerii Ciężkiej**.

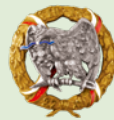
Niezbędny element nowoczesnej jednostki stanowiły też oddziały rozpoznawcze. Role tę odgrywały m.in. **12 Pułk Ułanów Podolskich** i **15 Pułk Ułanów Poznańskich**, kontynuujące tradycje przedwojennych jednostek kawalerii, oraz **Pułk Ułanów Karpaccich**.

Z racji niedoborów kadrowych w Polskich Siłach Zbrojnych (PSZ) na Zachodzie na niespotykaną w innych wojskach skalę rozwinęła się **Pomocnicza Służba Kobiet (PSK)**. Te ochotnicze oddziały kobiece powstały z inicjatywy gen. Andersa w 1941 r. Wstąpiły do nich Polki uratowane z sowieckich łagrów, w szczytowym momencie służyło ich w PSZ około 7 tys. Ochotniczki, zwane **Pestkami**, zastępowały mężczyzn jako personel kancelarii, świetlic, Wydziału Kultury i Prasy, szkół dla polskich dzieci i młodzieży, ale również służyły w kompaniach transportowych lub warsztatowo-naprawczych. Inspektorem PSK przy 2 Korpusie była **płk Bronisława Wysłouchowa**.

Oprócz innych służb kwatermistrzowskich, takich jak służba zdrowia, zaopatrzenia i transportu, materiałowa, warsztatowo-naprawcza czy Wydział Kultury i Prasy, 2 Korpus posiadał także służbę duszpasterstwa, w tym wyznania katolickiego, prawosławnego, mojżeszowego, ewangelickiego. Ogromna większość żołnierzy polskiego korpusu (93,2%) była wyznania katolickiego; ich biskupem polowym został **bp Józef Gawlina**.

Specyfikę polskiego korpusu tworzył jeszcze jeden element. Korpus dysponował własnymi drukarniami, wydawał prasę, a później książki. Najbardziej popularny był **tygodnik „Orzeł Biały”**, ale wydawano też tygodnik ilustrowany, fachowe pisma poszczególnych służb i formacji wojskowych, a także publikacje albumowe, do dzisiaj uważane za duże osiągnięcia edytorskie.

Współpraca między Stalinem a Polskimi Siłami Zbrojnymi w ZSRS nie układała się. Kiedy więc Anglicy zaproponowali przeniesienie polskich oddziałów do Iranu, Stalin chętnie się zgodził. Ewakuacja z ZSRS do Iranu trwała od lutego do sierpnia 1942 r. Podczas ewakuacji żołnierze polscy za kilka puszek konserw odkupili małego niedźwiadka syryjskiego, któremu nadali imię **Wojtek**. Jako pełnoprawny żołnierz służył on w **22 Kompanii Zaopatrywania Artylerii**. W Iranie oddziały ewakuowane z ZSRS połączyły się z przybyłą z Palestyny polską Brygadą Karpaccą, tworząc Armię Polską na Wschodzie. Po szkoleniu w Iraku, Palestynie i Syrii z tych jednostek

powstał **2 Korpus Polski** , przeznaczony do walki na froncie włoskim.

Klęska Niemców pod Stalingradem na początku 1943 r. była momentem przełomowym w dziejach II wojny. Sprzymierzeni zaczęli wówczas rozważać możliwość otwarcia na kontynencie europejskim drugiego frontu. Po długich sporach postanowiono zaatakować najpierw od południa. Klęska Niemców w Afryce Północnej w maju 1943 r. umożliwiła działania w tym kierunku; w lipcu aliancka **15 Grupa Armii**

(brytyjska **8 Armia** i amerykańska **7 Armia**) pod dowództwem **marsz. Harolda Alexandra** wyładowała na Sycylii, a we wrześniu na Półwyspie Apeniński dotarli żołnierze brytyjskiego **XIII Korpusu** .

Rząd **Królestwa Włoch** zerwał sojusz niemiecko-włoski i podpisał zawieszenie broni z aliantami, a w kolejnych miesiącach organizował po ich stronie **Korpus Wyzwolenia Włoch** , którym dowodził **gen. Umberto Utili** .

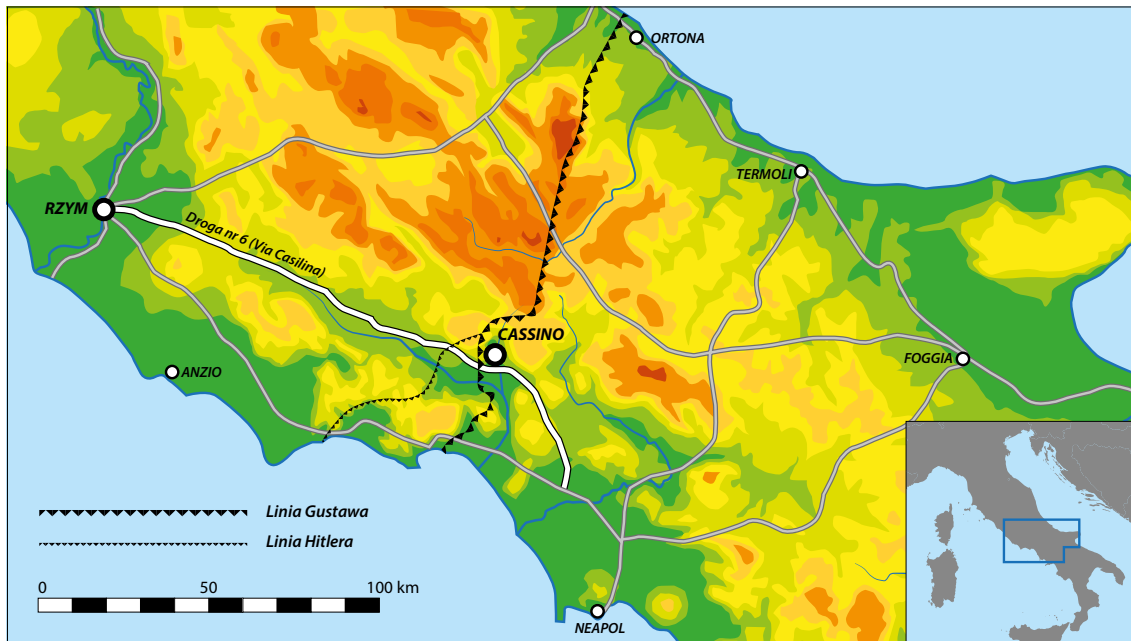
W tym czasie niemieckie wojska pod dowództwem **feldmarsz. Alberta Kesselringa** wkroczyły do Rzymu i przejęły kontrolę nad Półwyspem Apenińskim. Od września do początku października alianci zajęli południowe Włochy z Neapolem jako najważniejszym miastem, ale ich ofensywę spowolniły późnojesienne ulewne deszcze, które zamieniły drogi w grzęzawiska, a potoki w wartkie rzeki. W tym czasie Niemcy przeczucali dodatkowe jednostki z frontu wschodniego, a także budowali wiele linii umocnień, wykorzystujących naturalne przeszkody terenowe. Pod koniec 1943 r. obie armie rozdzielała dolina niepozornej rzeki Garigliano, płynącej około 100 km na pół-

noc od Neapolu. Ponieważ nizinne tereny wybrzeża adriatyckiego groziły epidemią malarii, a na innych odcinkach niemieckiego pasa obronnego ukształtowanie terenu, liczne strumienie i rzeki oraz brak dobrych dróg właściwie wykluczały przeprowadzenie ataku, jedyna droga na Rzym umożliwiającą przemarsz jednostek zmotoryzowanych i pancernych prowadziła przed dolinę rzeki Liri, dziesięciokilometrowy przesmyk między Górami Auruncyjskimi i Apeninami. Na tych właśnie szczytach Kesselring zbudował linię Gustawa, mającą powstrzymać aliancki marsz na północ.

Niemiecka koncepcja obronna nie była zresztą niczym nowym. Znaczenie doliny Liri w obronie Rzymu było znane już w czasach starożytnych. Nieprzypadkowo Hannibal (218 r. p.n.e.) – któremu przecież z Kartaginy byłoby tą drogą znacznie bliżej – wybrał uciążliwy marsz przez Alpy, by zaatakować Rzym od północy. Jedynym dowódcą, który zdobył Rzym od południa, był w 536 r. bizantyjski wódz Belizariusz. Strategiczne znaczenie doliny Liri było (i zapewne nadal jest) omawiane na wszystkich włoskich uczelniach wojskowych, a Napoleon Bonaparte celnie to podsumował: „Włochy są butem. Trzeba w nie wchodzić od góry”.

Kluczowe miejsce w niemieckim systemie obronnym stanowił szczyt górujący nad najwyższym miejscem doliny Liri. Jego niedostępność była powodem, dla którego w 529 r. rzymski arystokrata, **św. Benedykt z Nursji** , wybrał znajdujące się tam dawne budowle na siedzibę dla siebie i swoich uczniów i tam napisał regułę **benedyktynów** , pierwszego zachodniego zakonu mniszego. Równocześnie powstało tam

opactwo żeńskie, które założyła siostra bliźniaczka Benedykta, **św. Scholastyka** . Siedziba, nazwana od pobliskiego miasta **Monte Cassino** , stała się wkrótce centrum zachodnioeuropejskiego monastycyzmu, gdzie przechowywano i pomnażano dobra nauki i kultury. Klasztor był wielokrotnie niszczony i odbudowywany, ale największe niebezpieczeństwo pojawiło się dopiero podczas II wojny światowej, kiedy to **Niemcy** postanowili wykorzystać naturalne cechy obronne okolicznych wzgórz, aby utworzyć linię obronną. Świadomi zagrożenia bez-

cennych, niekiedy ponadtyśiącletnich skarbów kultury i sztuki zgromadzonych w klasztorze, niemieccy oficerowie **ppłk Julius Schlegel** i kpt. dr Maximilian Becker już w październiku 1943 r. nakłonili opata **bp. Gregoria Diamarego** , by zezwolił na wywiezienie zbiorów. Dywizyjnymi ciężarówkami przetransportowano do Rzymu około 80 tys. ksiąg, obrazów i innych dzieł sztuki.

Wzgórze Monte Cassino stało się najważniejszym punktem niemieckiego pasa obronnego. Linia Gustawa w tym rejonie stanowiła znakomicie

593

zorganizowany system umocnień, wykorzystujący naturalne ukształtowanie terenu (lite skały, głązy, pieczary), który był jakby stworzony do długotrwałego odpierania ataków przeciwnika. Charakterystyczną cechą sieci obrony niemieckiej był całkowity brak klasycznych umocnień i przeszkód, takich jak rowy czy zasieki z drutu kolczastego, ułatwiających odkrycie stanowisk obronnych. Cały teren przyszłej bitwy pokrywała gęsta sieć bunkrów i schronów, częściowo połączonych ukrytymi przejściami. Zostały one tak starannie zamaskowane w sztucznych skałach i zharmonizowane z otoczeniem, że atakującym trudno było je dostrzec nawet w momencie, gdy otwierano stamtąd ogień. Część z nich, umiejscowiona na przeciwnych stokach, umożliwiała zaskoczenie nacierających żołnierzy nagłym ogniem od tyłu. Niemcy, mając dużo czasu na przygotowanie obrony, mogli dokładnie przewidzieć, z której strony zaatakują alianci. Dlatego cały teren spodziewanego natarcia wręcz roił się od min i przemysłowych pułapek, ponadto ostrzał prowadzony z bunkrów mógł paraliżować system zaopatrywania strony atakującej oraz ewakuację rannych i sprzętu.

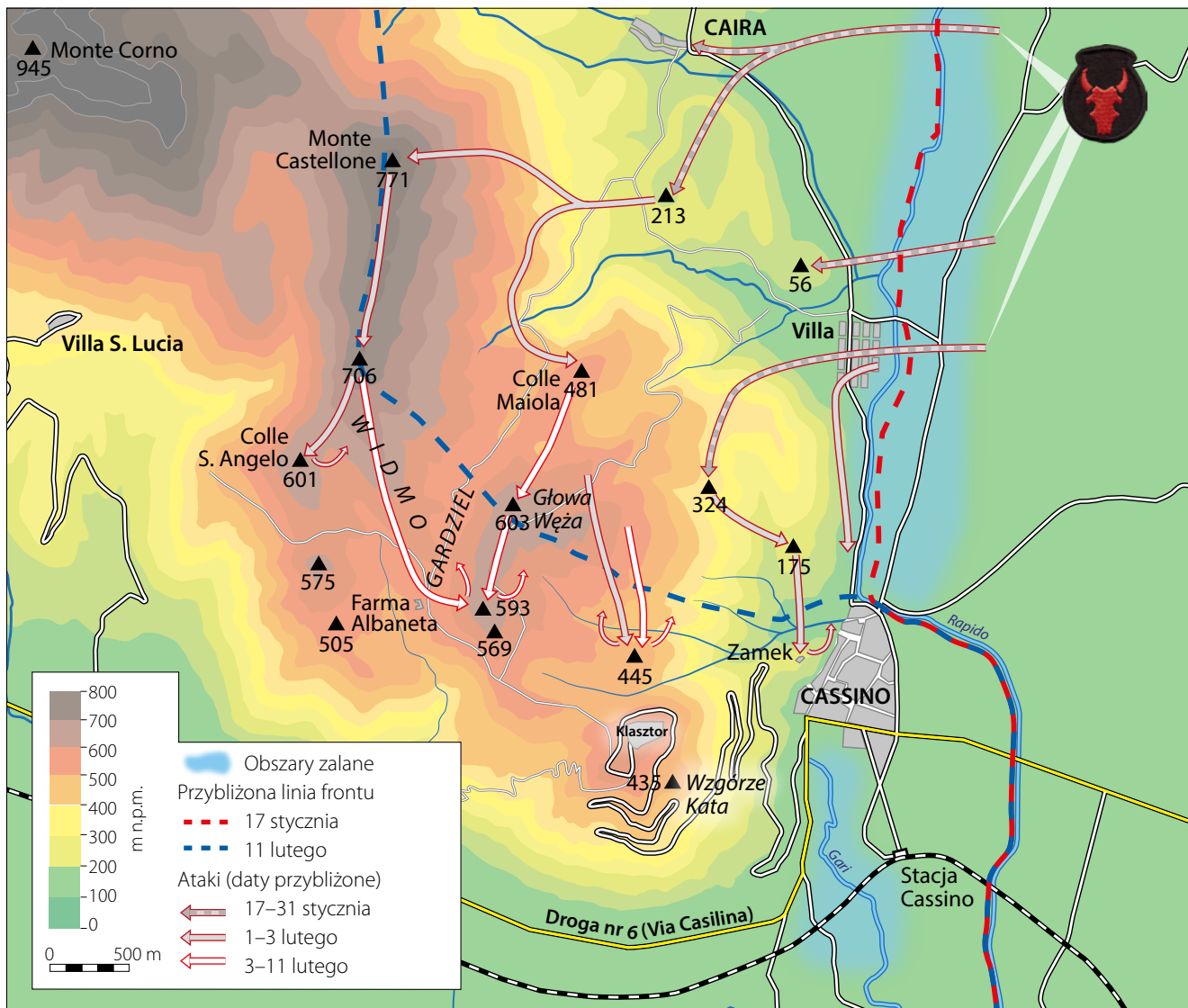
Główne bastiony obrony niemieckiej – na **wzgórzu 593** i wzgórzu San Angelo – rozmieszczono tak, aby w razie zagrożenia mogły dawać sobie wsparcie, a naturalne przeszkody czyniły je niedostępnymi. Obroną całości linii Gustawa dowodził **gen. por. Fridolin von Senger und Etterlin** . Pozycje obronne zostały obsadzone żołnierzami doborowych **spadochronowych jednostek** **Luftwaffe** : elitarniej **1 Dywizji Strzelców Spadochronowych**

Luftwaffe i doświadczonej **Dywizji Pancerno-Spadochronowej „Hermann Göring”** , dowodzonej przez **gen. mjr. Wilhelma Schmalza** . W trakcie bitwy siły obrońców były wzmacniane także przez żołnierzy **Wehrmachtu** .

Pierwsze bezpośrednie natarcie na linię Gustawa ruszyło **17 stycznia** . Podczas nieprzychylnej – mroźnej i wietrznej – pogody algierskie i marokańskie oddziały **Francuskiego Korpusu Ekspedycyjnego** , dowodzonego przez **gen. Alphonse'a Juina** , zaatakowały na prawym skrzydle na północ od Cassino, a oddziały **amerykańskie** i **brytyjskie** , będące w składzie **5 Armii** **gen. Marka W. Clarka** , ruszyły do szturmów przez rzeki Garigliano i Rapido. Brytyjczycy, mimo ogromnych strat, zdobyli i utrzymali przyczółki na rzece Garigliano. Amerykańska **36 Teksaska Dywizja Piechoty** , zdziesiątkowana przez niemieckie kontrataki, nie utrzymała natomiast przyczółka na wąskiej, ale rwącej rzece Rapido. Udało się to dopiero **34 Dywizji Piechoty „Red Bulls”** , która 31 stycznia, zajmując wzgórze Cairo, od północy uderzyła na miasto i **klasztór** . Doskonale zorganizowana obrona Cassino nie pozwoliła **Amerykanom** wdrzeć się do miasta. Żaźarte walki toczyły się jednak o wzgórze Monte Castellone, Colle Maiola czy **593**, które, atakowane przez dywizje amerykańskie, brytyjskie i francuskie, kilkakrotnie przechodziły z rąk do rąk. Ostatecznie Niemcom udało się utrzymać pozycje na linii Gustawa i całe Cassino. Wojska alianckie, po stracie około 15 tys. żołnierzy (niektóre bataliony straciły do 91% obsady), wycofały

January
17
Men.

się 12 lutego na pozycje obronne. Alianci nie wykorzystali ponadto szansy, którą dawał amerykański desant pod Anzio (22 stycznia), na północ od linii Gustawa. Wprawdzie stanowił on dla Niemców duże zaskoczenie, szybko został jednak zablokowany.

Przeciwnik sprzymierzonych, doborowe jednostki niemieckie, był uzbrojony w nowoczesną broń. Dysponował sprawdzonymi w licznych walkach **pistoletami maszynowymi MP 40** i uniwersalnymi **karabinami maszynowymi MG 42**. Postrach wśród alianckich oddziałów siały wyrzutnie rakietowe **Nebelwerfer**, prowadzące szybki i niezwykle niebezpieczny ostrzał. Spadochroniarzy niemieckich wyróżniały także **hełmy** w nietypowym kształcie.

Bardzo charakterystyczny kształt miały też **hełmy brytyjskie**. Piechota aliancka uzbrojona była w dziesięciostrzałowe karabiny **Lee-Enfield No.4 Mk 1**, pistolety maszynowe **Thompson** i Sten, lekkie karabiny maszynowe **Bren** i ciężkie karabiny maszynowe **Vickers**. Niemieckie bunkry rozbijano przy użyciu granatników przeciwpancernych **PIAT**. Kawaleria pancerna i oddziały rozpoznawcze korzystały m.in. z amerykańskich ciężkich samochodów pancernych **Staghound** i lekkich amerykańskich czołgów **M3A3 Stuart**. Wsparcie artyleryjskie zapewniały armaty 139,7 mm (5,5-calowe), 114,3 mm (4,5-calowe) oraz **25-funtowe (87,6 mm) haubicarmaty**, a w wsparcie pancerne – średnie czołgi **M4A2 Sherman**.

Najbardziej uniwersalnym lekkim pojazdem alian-tów był legendarny samochód terenowy **Willys Jeep**. Szerokie zastosowanie znalazły także różne wersje transportera **Universal Carrier**. W trudnym górskim terenie najlepiej sprawdzały się jednak kolumny **mułów**, znakomicie radzących sobie na wąskich i stromych ścieżkach niedostępnych dla samochodów.

Podczas przygotowań do drugiego ataku alianccy sztabowcy otrzymali niesprawdzoną informację, że Niemcy mają w klasztorze swoich obserwatorów. W rzeczywistości, mimo obsadzenia pozycji wokół klasztoru, niemieccy żołnierze mieli zakaz wchodzenia na jego teren. **Generał Bernard Freyberg**, dowódca II Korpusu Nowozelandzkiego, mającego przeprowadzić drugi szturm, kategorycznie zażądał zbombardowania klasztoru. Ponieważ obie strony konfliktu starały się przestrzegać niepisanej umowy o chronieniu zabytków kultury na terenie Włoch, w alianckim sztabie toczyła się na ten temat zażarta dyskusja. Ostatecznie **marsz. Alexander**, aliancki głównodowodzący w regionie Morza Śródziemnego i dowódca **15 Grupy Armii**, wydał zgodę na bombardowanie. 15 lutego samoloty amerykańskie zrzucały na klasztor 576 ton bomb, zamieniając go w stertę gruzu. W trakcie nalotu zginęło około 250 cywilów przebywających na terenie klasztoru oraz niewielka liczba żołnierzy niemieckich z okolicznych stanowisk. Atak lotniczy nie przyniósł oczekiwanego rezultatu, a wręcz pozwolił Niemcom swobodnie wykorzystać zniszczony obiekt do obrony.

Fakt zbombardowania klasztoru przez aliantów podchwyciła niemiecka propaganda, przedstawiając Wehrmacht jako obrońców europejskiej kultury przed barbarzyństwem sprzymierzonych.

Druga bitwa, znana jako operacja „Avenger”, rozpoczęła się 15 lutego w nocy, po nalocie, atakiem żołnierzy **1 Batalionu Królewskiego Pułku Sussex** na **wzgórze 593**. Pułk, rażony ogniem z kilku kierunków (**593**, 575, Massa Albaneta), stracił do końca dnia ponad połowę swego stanu etatowego. Niepowodzeniem zakończyły się także ataki na wzgórze wokół klasztoru, prowadzone od 17 do 18 lutego przez **pułki Gurkhów** , wyszkolone do walki w górach. Pełne poświęcenia starcia Gurkhowie okupili śmiercią wszystkich dowódców kompanii i prawie 250 żołnierzy. W tym samym czasie **28 Batalion Maoryski** **nowozelandzkiej 2 Dywizji Piechoty** ruszyli do natarcia na stację kolejową Cassino. Maorysi obsadzili stację i okoliczny teren, ale ponieważ nie uzyskali wsparcia czołgów, zostali zmuszeni do wycofania się; w trakcie tych walk stracili 130 z 200 żołnierzy.

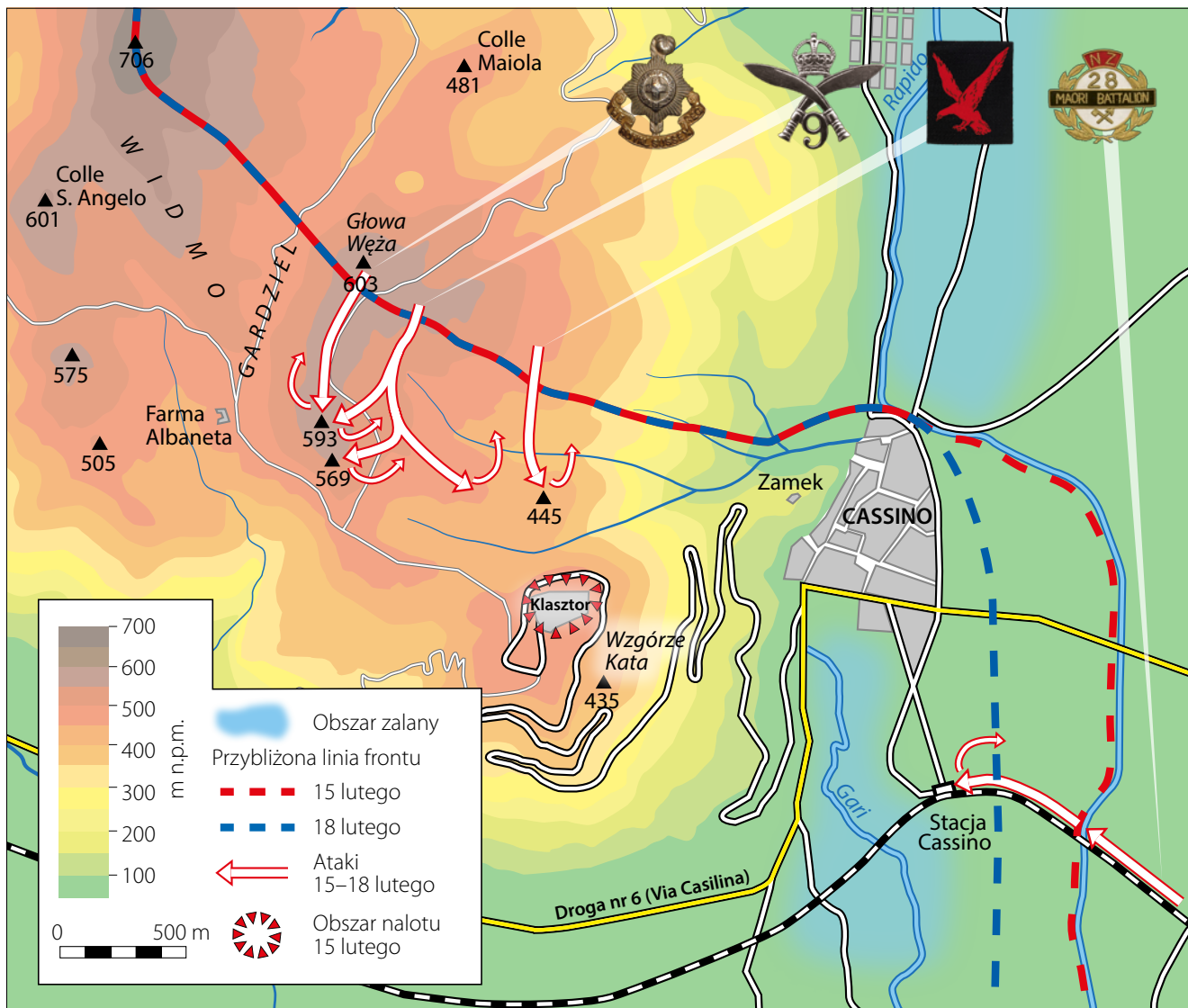
Trzecia bitwa o Monte Cassino, czyli operacja „Dickens”, rozpoczęła się dopiero 15 marca, miesiąc po zakończeniu operacji „Avenger”. Tyle czasu potrzebował bowiem sztab **marsz. Alexandra** na przygotowanie ofensywy i przegrupowanie wojsk. Zadanie zdobycia miasta i wzgórza klasztornego przypadło po raz kolejny **nowozelandzkiemu** II Korpusowi. Plan zatwierdzony przez dowództwo alianckie przewidywał natarcie na Cassino i na masyw Monte Cassino z północy, jak również zabezpieczenie przeprawy przez rzekę Rapido. Działania te miały służyć otwarciu

dostępu do doliny rzeki Liri. Atak w dniu 15 marca poprzedził nalot na Cassino, w którym uczestniczyło 775 samolotów. W ciągu 3,5 godziny na miasto i jego okolice spadło ponad tysiąc ton bomb, co w założeniu sprzymierzonych miało wyeliminować niemieckie punkty obrony. Te dramatyczne wydarzenia opisuje płk John H. Green: „Między 8.30 a 12 w południe miasto Cassino, z którego cywile zostali litościwie ewakuowani kilka miesięcy wcześniej, zostało wysadzone w powietrze i zredukowane do stert gruzu podczas przerażającego nalotu”.

Atak lotniczy został wzmocniony kilkugodzinnym ostrzałem artyleryjskim. Natarcie aliantów nie nastąpiło natychmiast po bombardowaniu, dlatego Niemcy, mimo znacznych strat w ludziach i sprzęcie, przetrwali nalot i mieli czas przeorganizować obronę. Kompanie nowozelandzkie zdobywały teren z wielkim trudem – dom po domu. Na dodatek w nocy zaczął padać ulewny deszcz, który spowolnił działania, a leje po bombach uniemożliwiły wsparcie nacierających żołnierzy czołgami. Nowozelandczykom udało się zająć większość miasta i górujące nad nim wzgórze zamkowe, a kompania **9 Pułku Gurkhów** **4 Hinduskiej Dywizji Piechoty** zdobyła Wzgórze Kata, położone kilkaset metrów poniżej klasztoru. 19 marca niemieccy spadochroniarze przystąpili do kontrataku na pozycje nowozelandzkie, został on jednak odparty. Tego samego dnia z „Gardzieli” powyżej miasta Cassino ruszyły w kierunku Massa Albaneta szwadrony pancerne, lecz po wyjściu z wąwozu na otwartą przestrzeń czołgi alianckie zostały skutecznie zaatakowane przez nieprzyjaciela. Wraki czołgów, zniszczonych

Druga bitwa – operacja „Avenger”

przy użyciu pancerfaustów i min, zatarasowały drogę. Niemcy przeprowadzili wówczas kontratak, który spowodował panikę wśród aliantów i załamanie się ich natarcia. Mimo to sprzymierzonym udało się utrzymać miasto i wzgórze zamkowe, dodatkowo wzmocnione przez oddziały brytyjskiej **78 Dywizji Piechoty** , które stopniowo zastępowały wyczerpane bitwą dywizje hinduską i nowozelandzką. Tymczasem zaczął się niecierpliwić brytyjski premier, Winston Churchill, który 20 marca w telegramie do głównodowodzącego sił brytyjskich we Włoszech napisał: „Pragnąłbym, aby mi Pan wyjaśnił, dlaczego to przejście pod Cassino, pod wzgórzem klasztornym itp., szerokości zaledwie 2–3 mil, jest jedynym kierunkiem, w którym musi Pan bez przerwy uderzać? Około 5–6 dywizji zostało już zniszczonych w czasie wejścia do tych szczęk. Oczywiście nie znam warunków, w jakich toczy się bitwa, lecz kiedy patrzę na nią z daleka, uderza mnie, dlaczego, jeżeli wróg jest tu silny i dominuje w tym punkcie, nie można go zaatakować na skrzydłach. (...) Mam największe zaufanie do Pana i będę popierał Pana, ale zechce mi Pan wyjaśnić, dlaczego nie można wykonać żadnego ruchu oskrzydłającego”. **Marszałek Alexander** w sprawozdaniu dla Churchilla usprawiedliwiał działania **15 Grupy Armii** , szczegółowo wyjaśniając specyfikę operacji mającej na celu przełamanie linii Gustawa.

Trzecia próba przełamania linii Gustawa również zakończyła się fiaskiem aliantów. Wprawdzie umocniono dotychczasowe pozycje w Cassino, jednak ze względu na ustawiczny ciężki ostrzał niemiecki i brak zaopatrzenia 23 marca wydano rozkaz o stop-

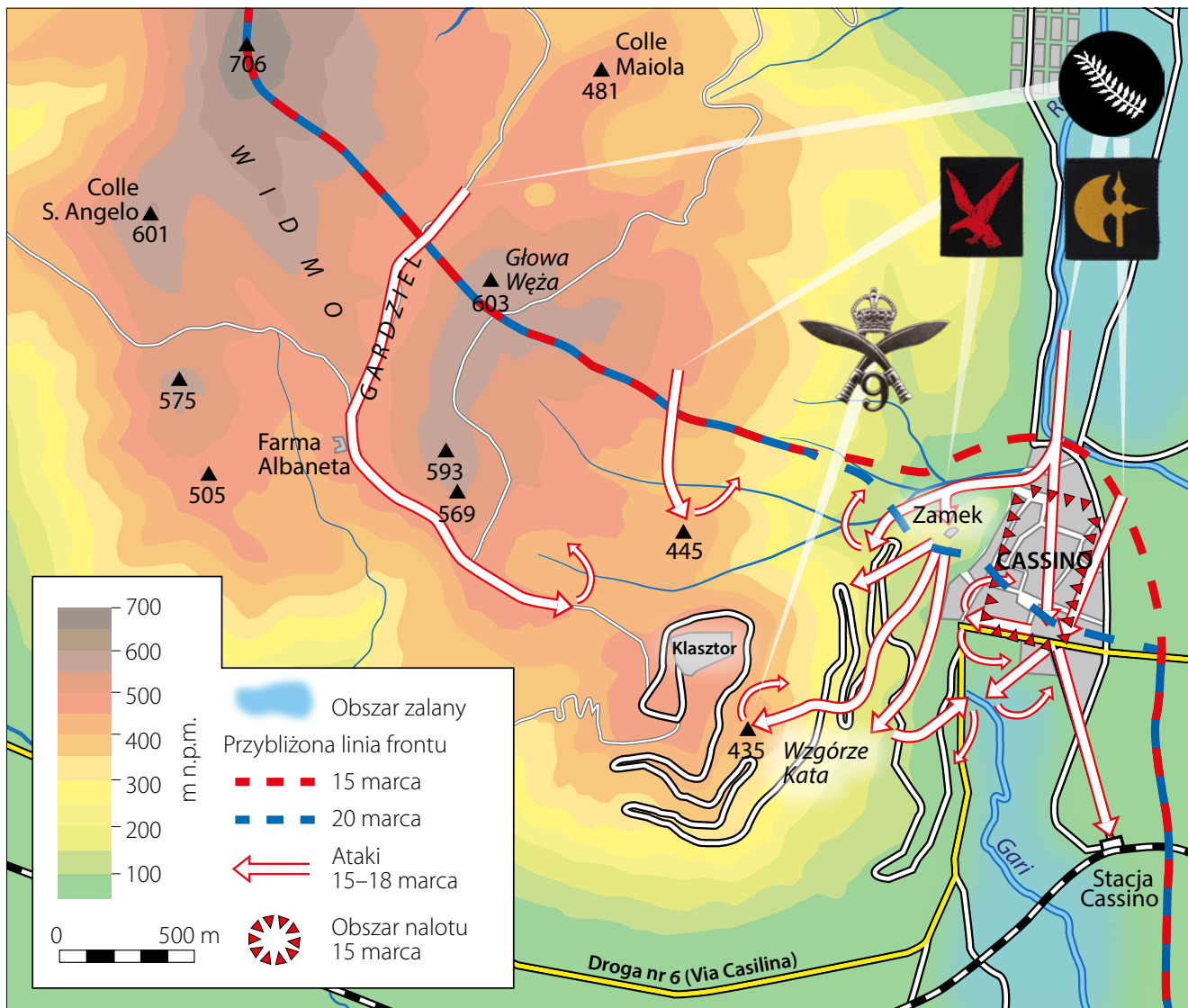
niowym wycofywaniu żołnierzy z batalionów Gurkhów, Rajputana i Essex ze Wzgórza Kata oraz ze stoków wzgórza klasztornego. Straty korpusu nowozelandzkiego szacuje się na 4600 zabitych, rannych i zaginionych żołnierzy.

Trzy kolejne bitwy nie dały aliantom zwycięstwa. Czwarta bitwa o Monte Cassino (operacja „Diadem”) była przez sztabowców alianckich określana jako misja ostatniej szansy. Najtrudniejsze zadanie miało przypaść włączonemu do walki **2 Korpusowi Polskiemu** pod dowództwem **gen. Andersa** . Udział polskich żołnierzy w bitwie o Monte Cassino bardzo szybko nabrał dla Polaków wymiaru wręcz symbolicznego.

2 Korpus Polski został przerzucony do Włoch na przełomie 1943 i 1944 r. Do portów w Bari i Tarenzie przetransportowano wówczas około 44 tys. ludzi, 580 dział i 11 800 pojazdów. Korpus został włączony w skład brytyjskiej **8 Armii** . Początkowo zadania 2 Korpusu we Włoszech ograniczały się do prowadzenia działań obronnych w Apeninach Centralnych. Pod koniec marca 1944 r. żołnierze 2 Korpusu stanęli u stóp Gór Auruncyjskich. 24 marca 1944 r. dowódca 8 Armii **gen. Oliver Leese** w formie warunkowej zaproponował **gen. Andersowi** udział 2 Korpusu w zdobyciu masywu Monte Cassino. Taką formę ostrożnego rozkazodawstwa stosowano w kontaktach z dowódcami wojsk innej narodowości. Mieli oni prawo i obowiązek odwoływania się do własnego rządu w wypadku stwierdzenia, że otrzymane rozkazy są niezgodne z interesami podległych im wojsk. W walkach o Monte Cassino z przywileju tego skorzystał **gen. Bernard Freyberg** , dowódca Korpusu

Trzecia bitwa – operacja „Dickens”

Nowozelandzkiego. Generał Anders miał tylko dziesięć minut na podjęcie decyzji. Świadomy, że zwycięstwo może pomóc sprawie polskiej i zagłuszyć sowiecką propagandę, twierdzącą, że **Polacy** uciekli z ZSR, by unikać walki, przyjął propozycję. W rezultacie najmniejszy korpus 8 Armii otrzymał najtrudniejsze zadanie: zdobycia najpierw wzgórz Monte Cassino, a następnie Piedimonte.

Zadanie było tym trudniejsze, że tak jak wszystkie jednostki **Polskich Sił Zbrojnych na Zachodzie** 2 Korpus stale odczuwał niedobór poborowych. Jednym z rozwiązań tego problemu było wcielanie do Wojska Polskiego byłych żołnierzy **Wehrmachtu** – Polaków ze Śląska lub Pomorza, siłą rekrutowanych do wojska niemieckiego.

W kwietniu 1944 r. 2 Korpus wzmocniła **1 Samodzielna Kompania Komandosów** dowodzona przez **mjr. Władysława Smrokowskiego** . Została ona włączona w skład 2 Korpusu jako oddział specjalny, pozostający w dyspozycji **gen. Andersa** . Kompania ta była pierwszą jednostką polską, która walczyła we Włoszech, i – przydzielona do brytyjskiej 2 Brygady do Zadań Specjalnych (2 Special Service Brigade) – pod koniec 1943 r. weszła do walk w Capraccotta nad rzeką Sangro.

Czwarta bitwa o kompleks wzgórz Monte Cassino miała być elementem ofensywy 8 i 5 Armii. Założeniem tej ofensywy było związanie walką sił niemieckich na całej linii. Warunkiem otwarcia drogi na Rzym wzdłuż osi doliny rzeki Liri było zlikwidowanie obrony niemieckiej w masywie górskim Monte Cassino i Górach Auruncyjskich.

Bitwa rozpoczęła się **w nocy z 11 na 12 maja** ^{Mon.}_{Fri.} **12** od zmasowanego ostrzału pozycji niemieckich prowadzonego z 1884 **dział** (w tym 224 z 2 Korpusu), będących na wyposażeniu 5 i 8 Armii. Po dwóch godzinach ruszyło natarcie sprzymierzonych. Zamaskowane gniazda **karabinów maszynowych** , **moździerzy raketowych** i dział przeciwnika, czekające w gotowości, od razu otworzyły ogień, zasypując pociskami polską piechotę. **Dwa bataliony** **Dywizji Strzelców Karpackich**, wsparte przez szwadrony **Pułku 4 Pancernego „Skorpion”** , zaatakowały przede wszystkim wzgórze **593** i 569. Po ciężkich walkach oddziałom polskim udało się zdobyć **wzgórze 593**, lecz okupiły to wielkimi stratami. Krwawe boje toczyły się także o wzgórze 569. Rankiem 12 maja Niemcy przypuścili pięć szybko po sobie następujących, silnych kontrataków na pozycje polskie na **wzgórzu 593**. Choć polski oddział w tym czasie nie miał kontaktu z resztą sił dywizji, to dopiero wieczorny, szósty już atak niemiecki zmusił wyczerpanych i pozbawionych wsparcia Polaków do odwrotu. Oddział szturmowy **2 Batalionu Karpackiego** stracił tego dnia niemal 70 proc. stanu (216 zabitych, rannych i zaginionych). Nie wiele lepiej przedstawiała się sytuacja 1 Batalionu Karpackiego, który toczył bój o „Gardziel”. Tutaj duże straty poniosły też szwadrony **Pułku 4 Pancernego** .

W kompleksie wzgórz San Angelo nacierała **5 Kresowa Dywizja Piechoty** ; punktem strategicznym stał się tutaj grzbiet Widmo. Artyleria niemiecka zdziesiątkowała atakujących. Po paru godzinach silny niemiecki kontratak zmusił większość żołnierzy do odwrotu. Wiele żołnierzy i dowódców

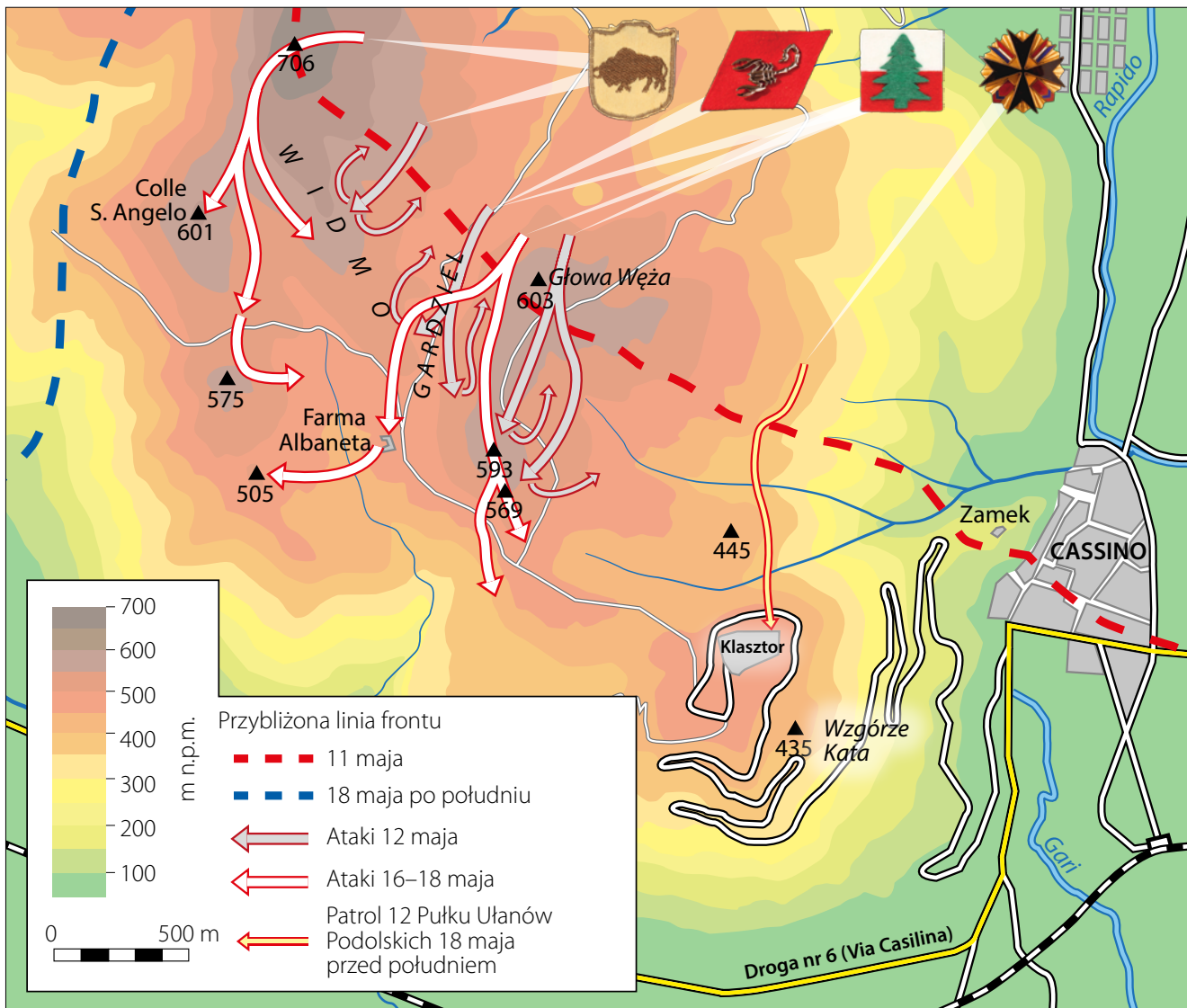
May
12
Fri.

593

Czwarta bitwa – operacja „Diadem”

uznało ten nagły odwrót za klęskę korpusu. Mimo że Polacy nie osiągnęli zamierzonych celów, dzięki związaniu walką zablokowali jednak 7–8 batalionów strzelców spadochronowych, co wydatnie pomogło siłom alianckim na innych odcinkach, a wzięci do niewoli niemieccy spadochroniarze i strzelcy górscy informowali o dotkliwych stratach obrońców.

Polski korpus czekał następnie z atakiem dopóty, dopóki brytyjski **XIII Korpus** pod dowództwem gen. por. Sidneya Kirkmana nie przełamał obrony niemieckiej na zachód od rzeki Rapido.

Po sforsowaniu w nocy z 11 na 12 maja rzeki Gari 3 batalion 8 Pułku Pendzabskiego **8 Hinduskiej Dywizji Piechoty** został wręcz przygwożdżony do ziemi celnym ogniem niemieckich cekaemów. **Szeregowy (Sepoy) Kamal Ram** (1924–1984), który zgłosił się na ochotnika, w pojedynkę zlikwidował trzy gniazda CKM, co pozwoliło batalionowi wzmocnić przyczółek. Za ten czyn żołnierz został odznaczony **Krzyżem Wiktorii** , najwyższym brytyjskim odznaczeniem wojennym, stając się najmłodszym kawalerem tego orderu.

W nocy z 17 na 18 maja **2 Brygada 3 Dywizji Strzelców Karpackich** zaatakowała **wzgórze 593**, które zdobyła nad ranem. Mimo silnego kontruderzenia Niemców Polakom udało się utrzymać wzgórze (bez samego wierzchołka). Umożliwiło to potem przejazd przez „Gardziel” polskim czołgom, dzięki czemu wojska aliantów mogły się przybliżyć do wzgórza Massa Albaneta.

16 maja oddziały **5 Kresowej Dywizji Piechoty** przypuściły atak na stanowiska niemieckie broniące grzbietu Widmo. **16 Lwowski Batalion Piechoty** utrzymał grzbiet Widmo, skąd rankiem 17 maja przy wsparciu czołgów nastąpiło silne polskie natarcie na San Angelo. Niemcy, zaskoczeni szybkim opanowaniem ich punktów oporu na stokach północno-wschodnich, dopiero po dłuższym czasie ruszyli do kontrataku, zmuszając polski batalion do wycofania się, ale po paru godzinach Polacy zaatakowali ponownie i opanowali grzbiet Widmo oraz znaczną część wzgórza San Angelo, a do 18 maja także wzgórze **Albaneta** .

Zcięte ataki polskich żołnierzy znacznie nadwężyły spójność obrony Niemców, których oddziały, nękanie ogniem i niewzmocnione, zaczęły się wykruszać. Postępy **8 Hinduskiej** i **4 Brytyjskiej Dywizji Piechoty** (wspieranych przez **1 Kanadyjską Brygadę Pancerną** pod dowództwem gen. **Eedsona Burnsa**) brytyjskiego **XIII Korpusu** w dolinie rzeki Liri, a **korpusu francuskiego** od północy, utrudniały działania niemieckich spadochroniarzy w rejonie Monte Cassino. W obliczu okrążenia i klęski feldmarsz. Kesselring wydał w nocy z 17 na 18 maja rozkaz odwrotu dywizji.

Na miejscu pozostawiono jedynie oddziały osłonowe, które stawiając silny opór Polakom oczyszczającym teren, ubezpieczały odwrót. Główna faza bitwy dobiegła końca. **18 maja** rano patrol **12 Pułku Ułanów Podolskich** zatknął na ruinach klasztoru polską flagę. W samo południe **plut. Emil Czech** ogłosił polskie zwycięstwo i odegrał hejnał mariacki.

Jan Gazur (1925–2011) pochodził ze Śląska Cieszyńskiego, regionu Polski włączonego bezpośrednio do III Rzeszy . W 1943 r. został przymusowo wcielony do Wehrmachtu i w kwietniu 1944 r. znalazł się na froncie pod Monte Cassino. Tam dowiedział się, że po przeciwnej stronie walczą Polacy, i postanowił zdezerterować. Musiał to zrobić bez świadków, inaczej bowiem Niemcy zemściliby się na jego rodzinie. Kiedy 17 maja jego kompania znalazła się pod ostrzałem artyleryjskim i rzuciła się do ucieczki, został w jednoosobowym bunkrze. Po chwili do bunkra podeszli dwaj polscy żołnierze, aby sprawdzić, czy nikt nie został w środku. Gazur, nie wiedząc, czy tylko zajrzą, czy na wszelki wypadek wrzucią granat, krzyknął: „Dyć nie strzylejcie, jo je Polok”. Po bitwie, przeszkolony na nowym sprzęcie, walczył jako żołnierz 3 DSK pod Ankoną i Bolonią.

Linia Gustawa została przełamana, a armia niemiecka gorączkowo przygotowywała się do obrony potężnej, rozbudowywanej od pięciu miesięcy linii Hitlera, której punktami strategicznymi były miejscowości: Pontecorvo, Aquino i Piedimonte. Żołnierze **2 Korpusu Polskiego** , którzy nadal uczestniczyli w działaniach wojennych, 19 maja zdobyli miasteczko Villa Santa Lucia, leżące na przedpolu linii Hitlera. Ostatnim akordem polskiego udziału w bitwie o Monte Cassino były walki o Piedimonte i szczyty Pizzo Corno i Monte Cairo.

20 maja atakiem **czołgów** **Pułku 6 Pancernego** zdobyto główną linię obronną stałych bunkrów. Natarcie wspierała brygada **8 Hin-**

duskiej Dywizji Piechoty . Do rana **25 maja** Piedimonte zostało opanowane.

Podczas ataku na Monte Cairo dwudziestoposobowy oddział Pułku Ułanów Karpaczych (w składzie **3 Dywizji Strzelców Karpaczych**) dostał się w krzyżowy ogień nieprzyjaciela, a jeden z pocisków zniszczył radiostację, uniemożliwiając nie tylko skuteczne kierowanie ogniem własnej artylerii, lecz także odwrót oddziału. Aby dostarczyć nową radiostację, **kpr. Franciszek Kurak** przebiegł dwukrotnie zboczem górskim pod stałym ostrzałem wroga. Za ten czyn został odznaczony **Orderem Virtuti Militari** , najwyższym polskim odznaczeniem wojennym.

W walkach o Monte Cassino poległo ponad 900 żołnierzy **2 Korpusu** , który mimo to już w czerwcu wrócił do walki i wyzwalał Loreto, Ankonę, a potem Bolonię.

Polskim żołnierzom nie było dane powrócić do wolnej ojczyzny. Postanowienia **konferencji Wielkiej Trójki w Jałcie** w kwestii powojennej Polski wyraźnie umiejscowiły ją w sowieckiej strefie wpływów. **Żołnierze 2 Korpusu** , uratowani z sowieckich łagrów, wiedzieli, jak wygląda życie w komunistycznym „raju”. Nie mieli zresztą dokąd wracać – ich rodzinne wsie i miasta, jak **Wilno** czy **Lwów** , zostały włączone do Związku Sowieckiego. Tuż po zakończeniu wojny rządy państw sprzymierzonych uznały legalność komunistycznego polskiego Rządu Tymczasowego, tym samym wycofując

poparcie dla legalnego rządu RP na uchodźstwie. Komunistyczne władze polskie odebrały obywatelstwo polskie **gen. Andersowi** i innym polskim dowódcom (w tym byłemu Naczelnemu Wodzowi Polskich Sił Zbrojnych, **gen. Kazimierzowi Sosnkowskiemu**), którzy, nie otrzymawszy praw kombatanckich, byli zmuszeni pracować fizycznie. Pomimo wysiłków komunistów w kraju pamiętano o bohaterstwie polskich żołnierzy, m.in. dzięki **pieśni Czerwone maki na Monte Cassino**, napisanej przez Feliksa Konarskiego dzień po bitwie. Była ona wyrazem sprzeciwu w latach dyktatury stalinowskiej i stała się niemalże hymnem narodowym.

Po bitwie Naczelny Wódz Polskich Sił Zbrojnych ustanowił **Krzyż Pamiętkowy Monte Cassino**, którym odznaczono prawie 50 tys. żołnierzy 2 Korpusu, biorących udział w walkach. Za szczególne zasługi na polu bitwy rząd RP nadał **Krzyż Walecznych**, a za wyjątkowe bohaterstwo w obliczu wroga najwyższe polskie odznaczenie wojenne (i jedno z najstarszych odznaczeń wojennych na świecie), **Order Virtuti Militari**. Jego brytyjskim odpowiednikiem jest **Krzyż Wiktorii**. Wielu żołnierzy alianckich zostało uhonorowanych wysokim odznaczeniem amerykańskim, **Legią Zasługi**. Wszyscy żołnierze alianccy walczący w kampanii włoskiej zostali także odznaczeni **Gwiazdą Włoch**.

Wolnemu światu o polskich walkach przypominały m.in. pomniki. Zniszczony 12 maja na skutek

wybuchu niemieckiej miny czołg ppor. Ludwika Bialeckiego, pozostawiony w niezmienionym stanie, stał się **pomnikiem** żołnierzy **Pułku 4 Pancernego „Skorpion”**. Na szczycie wzgórza 575 wzniesiono pomnik upamiętniający żołnierzy **5 Kresowej Dywizji Piechoty**. **Wzgórze 593**, miejsce najkrwawszych walk, jest zwieńczone **obeliskiem** ku czci żołnierzy **3 Dywizji Strzelców Karpackich**, a na zboczu wzgórza, na wprost klasztoru, znajduje się **Polski Cmentarz Wojenny**. Na tym cmentarzu wśród swoich żołnierzy spoczywa **gen. Anders**, który zmarł dokładnie w 26. rocznicę bitwy o Monte Cassino.

W 1989 r. anulowano decyzję pozbawiającą **gen. Andersa** obywatelstwa polskiego, a w 1999 r. wdowa po generale odsłoniła **pomnik upamiętniający bitwę**, który wzniesiono przy ulicy gen. Władysława Andersa, jednej z głównych ulic Warszawy.

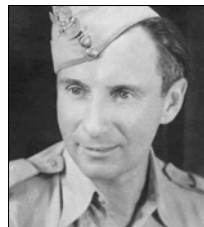
Losy weteranów 2 Korpusu Polskiego

**Kazimierz
Świątocho**
(1914–1990)

Pprzed wojną mieszkał w Wilnie. Był oficerem rezerwy 41 Pułku Piechoty. Jesienią 1939 r. włączył się do konspiracji powstającej na Wileńszczyźnie. Był jednym z pierwszych członków piłsudczykowski Komitetu Walki o Wyzwolenie, założonego przez senatora Władysława Kamińskiego, a po jego scaleniu ze Związkiem Walki Zbrojnej działał w oddziale VI propagandy i prasy ZWZ, kierowanym przez Kamińskiego (poległego później bohatersko pod Monte Cassino). Zorganizował druk wileńskich wydawnictw konspiracyjnych ZWZ, przede wszystkim pisma „Polska w Walce”. Wiosną 1941 r. został aresztowany przez NKWD. Więziony w łagrze, odzyskał wolność po układzie Sikorski–Majski. W ZSRS stracił oboje rodziców, zmarłych po zwolnieniu z zesłania. W armii gen. Andersa słu-

żył w 5 Kresowej Dywizji Piechoty gen. Nikodema Sulika, wcześniej komendanta ZWZ na Wileńszczyźnie; m.in. w Iranie Świątocho dowodził plutonem rozpoznawczym tzw. curriersów – lekkich pojazdów opancerzonych Universal Carrier. W bitwie pod Monte Cassino został ciężko ranny. Nie wyleczywszy do końca ran, wrócił do swojego oddziału i uczestniczył w dalszych bojach 2 Korpusu m.in. pod Ankoną i Predappio. Później objął dowództwo kompanii 18 Batalionu Kresowej, którą dowodził w bitwie pod Bolonią. Został odznaczony Krzyżem Virtuti Militari i mianowany kapitanem. Po wojnie pozostał na uchodźstwie – kolejno w Wielkiej Brytanii, Argentynie, Stanach Zjednoczonych, gdzie zmarł. Odegrał ważną rolę w działalności na rzecz upamiętnienia walk o niepodległość Dywizji Kresowej oraz w ruchu harcerskim na uchodźstwie. (MG)

**Mieczysław
Baczkowski**
(1898–1972)

Jako siedemnastoletni chłopiec wstąpił do Legionów Polskich. Uczestniczył we wszystkich bojach III Brygady z Rosjanami. Internowany po odmowie złożenia przysięgi Niemcom i Austro-Węgrom, został wcielony do armii austriackiej. Zrzuciwszy nienawistny mundur, zbiegł do II Korpusu Polskiego w Rosji. Walczył z Niem-

cami pod komendą gen. Józefa Hallera w słynnej bitwie kaniowskiej. Jako podporucznik WP od 1918 r. uczestniczył w wojnach o granicę wschodnią Rzeczypospolitej z Ukraińcami i bolszewikami. W dwudziestoleciu międzywojennym służył m.in. w 4 Pułku Strzelców Podhalańskich, a po awansie na stopień majora dowodził batalionem Korpusu Ochrony Pogranicza „Budslaw” na Wileńszczyźnie. Bronił Polski przed Armią Czerwoną po agresji 17 września 1939 r. Trzy dni później, ranny, z resztkami swojego batalionu przedostał się za granicę litewską. Internowany, po zajęciu Litwy przez Sowieców latem 1940 r., został wywieziony do obozu w Kozielsku. Zwolniony po układzie Sikorski–Majski, wstąpił do armii gen. Andersa. W 1942 r. objął funkcję dowódcy 17 batalionu 5 Kresowej Dywizji Piechoty. Był jednym z bohaterów zwycięstwa pod Monte Cassino, a za okazaną odwagę i opracowanie planu zdobycia wzgórza San Angelo został odznaczony Złotym Krzyżem Virtuti Militari. W dalszych bojach kampanii włoskiej odznaczył się pod Ankoną, a wojnę zakończył w stopniu podpułkownika. W styczniu 1947 r. wrócił do Polski. Osiedlł w Staszowie, gdzie mieszkała jego żona Krystyna i urodzony rok przed wyruszeniem podpułkownika na wojnę syn Krzysztof, w przyszłości wybitny polski historyk dziejów nowożytnych, profesor Uniwersytetu Jagiellońskiego. Podpułkownik Mieczysław Baczkowski, tak zasłużony dla Niepodległej, w rządzonej przez komunistów kraju długo pracował jako kasjer gminny i pracownik biurowy. Dopiero po 1956 r. objął stanowisko w administracji powiatowego pogotowia ratunkowego, był też radnym Staszowa. Zmarł w Krakowie.

(MG)

Ryszard Kaczorowski (1919–2010)

Ostatni prezydent Rzeczypospolitej na uchodźstwie pochodził z Białegostoku. Tam jako chłopiec zaczął działać w harcerstwie, które ukształtowało jego ideowość i oddanie sprawie niepodległości Polski. Jesienią 1939 r. wstąpił do rodzącej się konspiracji i wiosną 1940 r. objął komendę chorągwi Szarych Szeregów. Aresztowany przez NKWD, 1 lutego 1941 r. został skazany na karę śmierci. Wiele dni spędził w oczekiwaniu na wyrok, zmieniony na 10 lat zesłania. Znalazł się w łagrze na Kołymie. Dzięki układowi Sikorski–Majski został jednak wkrótce zwolniony. Przeszedł cały szlak armii gen. Andersa jako podoficer w służbie łączności. Po wojnie pozostał na uchodźstwie w Wielkiej Brytanii, ukończył szkołę handlu zagranicznego i pracował w różnych przedsiębiorstwach. Ponownie zaczął działalność w harcerstwie. Po uzyskaniu stopnia harcmistrza w 1955 r. został wybrany na naczelnika harcerzy, a dwa lata później – na przewodniczącego Związku Harcerstwa Polskiego poza krajem. Organizował światowe zloty polskich harcerzy. Pierwszy z nich odbył się we Włoszech, w 25. rocznicę bitwy pod Monte Cassino. Wówczas to gen. Władysław Anders po raz ostatni przemawiał i gościł w miejscu słynnego zwycięstwa swoich żołnierzy. W latach osiemdziesiątych

Kaczorowski został ministrem w rządzie RP Kazimierza Sabbata, a po objęciu przezeń urzędu prezydenta RP został wyznaczony na jego następcę. Po śmierci Sabbata, 19 lipca 1989 r. złożył przysięgę prezydencką. Odzyskanie przez Polskę niepodległości zakończyło jego misję. 22 grudnia 1990 r. na Zamku Królewskim w Warszawie prezydent Ryszard Kaczorowski przekazał insygnia prezydenckie II Rzeczypospolitej prezydentowi RP Lechowi Wałęsie. W następnych latach działał na rzecz upamiętnienia czynu niepodległościowego z lat II wojny światowej oraz zbrodni katyńskiej. Zginął 10 kwietnia 2010 r., w katastrofie samolotu prezydenckiego pod Smoleńskiem. (MG)

**Ksiądz Jan
Malinowski**
(1910–1974)

Przed wojną ukończył gimnazjum im. Józefa Piłsudskiego i seminarium duchowne w Sandomierzu. Był następnie kapłanem w parafiach w Libiszowie i w Bliżynie. W wrześniu 1939 r. pełnił posługę jako kapelan w 39 Pułku Piechoty, rozbitym przez Niemców na przedpolach Lwowa. Część jego żołnierzy, w tym ksiądz Malinowski, wpadła następnie w ręce nadciągających ze wschodu Sowieci. Więziony w obozie w Szepietówce, zbiegł i przedostał się na Węgry,

a stamtąd – po kilku miesiącach internowania – do formującej się na Bliskim Wschodzie Brygady Strzelców Karpackich. Został kapelanem Pułku Ułanów Karpackich i wziął udział w obronie Tobruku. Później służył w 2 Korpusie Polskim gen. Andersa. W czasie bitwy pod Monte Cassino uczestniczył w natarciu na klasztor, a następnie – pod stałym ostrzałem Niemców – osobiście znosił rannych na tyły. Za bohaterstwo został odznaczony Krzyżem Virtuti Militari. W maju 1945 r. został szefem duszpasterstwa 2 Warszawskiej Dywizji Pancerniej. Po demobilizacji wyjechał do Argentyny. Jako proboszcz jednej z parafii w Buenos Aires pełnił posługę wśród polskich emigrantów. Był jednym z animatorów działalności kombatanckiej wśród karpaczyków – żołnierzy 2 Korpusu. Na wieść o uwięzieniu przez komunistów prymasa Polski Stefana Wyszyńskiego zainicjował Krucjatę o Wolność Polski. Odbił liczne podróże po Ameryce Południowej, których skutkiem były uchwały parlamentów państw tego regionu, będące wyrazem protestu przeciw zniewoleniu Polski. Ze swoim przesłaniem ks. Malinowski dotarł też do Organizacji Narodów Zjednoczonych i prezydenta Stanów Zjednoczonych Dwighta Eisenhowera. W końcu lat pięćdziesiątych osiadł w Chicago, gdzie zmarł. (MG)

**Wojciech
Narębski**
(ur. 1925)

Urodził się we Włocławku. Młodzieńcze lata spędził w Wilnie, gdzie jego ojciec pracował jako architekt miejski. Po wybuchu wojny i zajęciu miasta przez Sowieców wstąpił do organizacji konspiracyjnej Związek Wolnych Polaków. Kolportował gazetkę „Za Naszą i Waszą Wolność”. Aresztowany w kwietniu 1941 r. i osadzony w więzieniu na Łukiszkach w wieku 16 lat. Po wybuchu wojny niemiecko-sowieckiej wywieziony do Gorkij nad Wołgą, przebywał w sowchozie Darowskoje.

Udało mu się dostać do Buzułuku, gdzie formowano Armię Polską. Po pobycie w szpitalu przydzielony do 9 Dywizji Piechoty. Wraz ze swoją jednostką został ewakuowany przez Morze Kaspijskie do Iranu. W Palestynie został skierowany do szkoły podoficerskiej. Po ciężkiej chorobie i pobycie w szpitalu został skierowany do 22 Kompanii Zaopatrywania Artylerii. Na początku 1944 r. przetransportowany do Włoch na pokładzie M/S „Batory”. Brał udział w bitwie o Monte Cassino i w kampanii adriatyckiej.

Po zakończeniu wojny skierowany na kursy maturalne dla żołnierzy 2 Korpusu Polskiego w Alesano. Do Wielkiej Brytanii trafił w 1946 r., gdzie zdał maturę w polskim liceum w Cawthorne koło Barnsley. Do Polski wrócił w lipcu 1947 r. Studiował chemię

na Uniwersytecie Mikołaja Kopernika w Toruniu. Od 1952 r. związany z Krakowem, gdzie na Uniwersytecie Jagiellońskim obronił doktorat i zrobił habilitację. Odznaczony m.in. Krzyżem Komandorskim Orderu Odrodzenia Polski.

Pracował w Muzeum Ziemi PAN. Jest członkiem czynnym Wydziału Przyrodniczego PAU. Działa na rzecz upamiętnienia historii 2 Korpusu. (BM)

Emil Czech
(1908–1978)

Urodził się 8 sierpnia w 1908 r. we wsi Bobowa, w pobliżu miejscowości Stróże w powiecie nowosądeckim. Ukończył sześć klas gimnazjum, a następnie szkołę przemysłową. W wieku 19 lat został powołany do służby wojskowej. Dostał przydział do 1 Pułku Saperów Kolejowych w Krakowie. W czasie odbywania służby grał w orkiestrze pułkowej. W obliczu zbliżającej się wojny z Niemcami został zmobilizowany do 1 Batalionu Mostów Kolejowych i wziął udział w wojnie obronnej we wrześniu 1939 r. Internowany na Węgrzech, w 1940 r. przez Bałkany, Grecję, Turcję i Syrię dostał się do Palestyny. Tam został wcielony do Samodzielnej Brygady Strzelców Karpackich. Walczył pod Tobrukiem, gdzie został ranny odłamkiem

w ramię. Po przebyciu rekonwalescencji powrócił do jednostki, która po zwycięstwach w Afryce i zdobyciu Sycylii stacjonowała w południowych Włoszech, w pobliżu Monte Cassino. 18 maja 1944 r. po zajęciu wzgórza klasztornego przez 12 Pułk Ułanów Podolskich plutonowy Emil Czech dostał rozkaz przedostania się na szczyt i odegrania o godz. 12:00 hejnału mariackiego. Pod masztem z polską flagą, w obecności żołnierzy i korespondentów wojennych wykonał rozkaz. Wrócił do Polski w 1947 r. Jako żołnierz 2 Korpusu Polskiego był w PRL obywatelem „drugiej kategorii”. Początkowo nie mógł znaleźć pracy. Ostatecznie znalazł zatrudnienie w PKP w Kłodzku. Był członkiem orkiestry kolejowej, ławnikiem sądowym, członkiem zarządu oddziału ZBoWiD. Zmarł 26 marca 1978. (KL)

Żołnierze 2 Korpusu Polskiego wywodzili się głównie z ziem wschodnich RP. Mimo że ich ojczyste strony zostały po wojnie przemocą wcielone do ZSRS, to jednak niektórzy zdecydowali się wrócić do domów rodzinnych. Władze sowieckie nie zamierzały ich tam jednak tolerować. W 1951 r. deportowały na Syberię 888 byłych żołnierzy Polskich Sił Zbrojnych na Zachodzie, w większości podkomendnych gen. Andersa, wraz z ich rodzinami. Dla wielu była to już druga deportacja. Dopiero w 1955 r. pozwolono im wracać do Polski, ale nie na Kresy. Jednym z nich był Aleksy Chowański.

**Aleksy
Chowański**
(1913–?)

Urodził się w Rudzie, w powiecie kossowskim na Polesiu (obecnie na Ukrainie). Był rolnikiem. We wrześniu 1939 r. walczył w szeregach Wojska Polskiego, w 20 Pułku Artylerii Lekkiej Armii „Modlin”. Brał udział w bitwie z Niemcami pod Mławą i w obronie Warszawy. Po kapitulacji stolicy wrócił w rodzinne strony, okupowane wówczas przez ZSRS. W lutym 1940 r. wraz z rodzicami, żoną Marią i niespełna dwuletnim synkiem Wiktorem został deportowany przez władze sowieckie do obwodu archangielskiego. Po amnestii wstąpił do Armii Andersa, służył w 6 Dywizji Piechoty, a następnie w 5 Kresowej Dywizji Piechoty. W tym czasie jego najbliżsi przebywali w Uzbekistanie. Walczył w kampanii włoskiej – od Monte Cassino po Bolonię. Po demobilizacji w 1946 r. wrócił do rodzinnego domu na Kresach. W tym czasie powrócił ze zsyłki także jego bliscy. W 1951 r. władze sowieckie ponownie deportowały go wraz z rodziną, tym razem do obwodu irkuckiego na Syberii. Na zesłaniu znalazły się również jego najmłodsze dzieci – Bazyli (ur. 1948 r.) i Aniela (ur. 1950 r.). Po zwolnieniu wyjechał z rodziną do Polski i osiadł w powiecie gryfickim na Ziemiach Zachodnich. (MG)

	1 Samodzielną Kompania Komandosów Pierwsza polska jednostka komandosów		Jan Gazur (1925–2011) Polak przymusowo wcielony do Wehrmachtu, skąd zdezerterował 18 maja 1944 r. i wstąpił do 2 Korpusu Polskiego
	Mjr Władysław Smrokowski (1909–1965) Dowódca 1 Samodzielniej Kompanii Komandosów		Muł Skuteczny w trudnym górskim terenie środek transportu zaopatrzenia i amunicji
	12 Pułk Ułanów Podolskich Rozpoznawczy pułk kawalerii pancernej w składzie 3 Dywizji Strzelców Karpackich		Żołnierz niemiecki Typowe umundurowanie żołnierza Wehrmachtu
	Kpr. Franciszek Kurak (1915–1996) Saper w 3 Dywizji Strzelców Karpackich, kawaler Orderu Virtuti Militari za walki na Linii Hitlera		Płk Bronisława Wystouchowa (1896–1947) Inspektor Pomocniczej Służby Kobiet
	Krzyż Wiktorii Najwyższe odznaczenie wojenne Imperium Brytyjskiego		Czołg M3A3 Stuart Amerykański lekki czołg rozpoznawczy będący na uzbrojeniu wojsk pancernych sprzymierzonych, w tym także 2 Korpusu Polskiego
	Nowozelandzka 2 Dywizja Piechoty Dywizja pod dowództwem gen. mjr. Howarda Kippenbergera w składzie nowozelandzkiego II Korpusu		Bp Józef Gawlina Biskup polowy Polskich Sił Zbrojnych
	Gen. dyw. Władysław Anders (1892–1970) Dowódca Armii Polskiej w ZSRs, Armii Polskiej na Wschodzie i 2 Korpusu Polskiego		Samochód pancerny Staghound Amerykański samochód pancerny T17, używany przez alianckie jednostki rozpoznawcze kawalerii pancernej
	Krzyż Walecznych Wysokie polskie odznaczenie wojskowe za męstwo na polu walki		Jałta Konferencja Wielkiej Trójki w lutym 1945 r., która oddała państwa Europy Środkowej w sferę wpływów ZSRs
	Major Wyższy stopień oficerski w Wojsku Polskim		Flaga Nowej Zelandii
	1 Dywizja Pancerno-Spadochronowa „Hermann Göring” Fallschirm-Panzer Division 1, jednostka pancerna pod dowództwem gen. por. Paula Conratha		Gen. Umberto Utili (1895–1952) Dowódca Włoskiego Korpusu Wyzwolenia (Corpo Italiano di Liberazione) w składzie 15 Grupy Armii
	Najkrótszy meldunek II wojny światowej Meldunek o zajęciu 18 maja 1944 r. przez Polaków wzgórza Albaneta, przesłany gołębiem pocztowym do sztabu 2 Korpusu Polskiego		Gen. por. Mark Wayne Clark (1896–1984) Dowódca amerykańskiej 5 Armii
	6 Lwowska Brygada Piechoty Wchodziła w skład 5 Kresowej Dywizji Piechoty		Sierżant Wyższy stopień podoficerski w Wojsku Polskim
	Gen. maj. Eedson L.M. „Tommy” Burns (1897–1985) Dowódca kanadyjskiego I Korpusu		Początek czwartej bitwy o Monte Cassino
	Zakon benedyktyński Najstarszy zakon katolicki, założony w 529 r. przez św. Benedykta z Nursji		Flaga Zjednoczonego Królestwa Włoch Używana w latach 1860–1946
	Pułk 6 Pancerny „Dzieci Lwowskich” Jego szwadron wspierał natarcie polskiej piechoty na Piedimonte		Corpo Italiano di Liberazione Włoski Korpus Wyzwolenia sformowany 22 marca 1944 r. w ramach sił alianckich
	Gen. bryg. Nikodem Sulik (1893–1954) Dowódca 5 Kresowej Dywizji Piechoty		Polskie Siły Zbrojne na Zachodzie Naszywka noszona na rękawach mundurów
	Haubicarmata 25-funtowa (87,6 mm) Podstawowe działo polowe dywizji brytyjskich podczas II wojny światowej		Wilno Jedno z miast odebranych Polsce przez ZSRs, obecnie w granicach niepodległej Litwy
	Pistolet maszynowy Thompson M1 Amerykański pistolet maszynowy znany także jako „Tommy gun”		Brytyjska 78 Dywizja Piechoty Battleaxe Dywizja pod dowództwem gen. mjr. Charlesa Keightleya w składzie nowozelandzkiego II Korpusu
	Zdobycie Piedimonte Okupione wysokimi stratami przełamanie Linii Hitlera w rejonie miejscowości Piedimonte San Germano		Żołnierz amerykański Typowe umundurowanie amerykańskiego żołnierza piechoty
	Hinduska 4 Dywizja Piechoty Dywizja pod dowództwem gen. mjr. Francis Tukera w składzie nowozelandzkiego II Korpusu		PIAT Brytyjski granatnik przeciwpancerny
	Polski Cmentarz Wojenny na Monte Cassino Nekropolia żołnierzy 2 Korpusu Polskiego wybudowana na podejściu do wzgórza 593		Hełm niemieckich spadochroniarzy wz. 38
	16 Lwowski Batalion Strzelców Wchodził w skład 5 Kresowej Dywizji Piechoty		Sowiecki pociąg deportacyjny Takimi pociągami Sowieci wywieźli setki tysięcy Polaków w głąb ZSRs
56		57	

	5 Kresowa Dywizja Piechoty Dywizja piechoty pod dowództwem gen. bryg. Nikodema Sulika w składzie 2 Korpusu Polskiego		Hinduska 8 Dywizja Piechoty Dywizja pod dowództwem gen. mjr. Dudleya Russella w składzie brytyjskiej 8 Armii
	2 Korpus Polski Korpus Polskich Sił Zbrojnych walczący w kampanii włoskiej w składzie brytyjskiej 8 Armii		Flaga Wolnej Francji Flaga ruchu polityczno- wojskowego pod wodzą gen. Charles'a de Gaulle'a, kontynuującego walkę z hitlerowskimi Niemcami (1940–1944)
	Flaga III Rzeszy Symbol ekspansywnego nazizmu niemieckiego		Polski orzeł wojskowy Znak żołnierza polskiego (sił lądowych), umieszczany na nakryciach głowy
	15 Pułk Ułanów Poznańskich Rozpoznawczy pułk kawalerii pancernej, w składzie 5 Kresowej Dywizji Piechoty		Universal Carrier Brytyjski gąsienicowy lekki transporter opancerzony
	Order Wojenny Virtuti Militari Ustanowiony w 1792 r. najwyższy polski order wojсковy nadawany za nadzwyczajne męstwo na polu walki		Gen. Kazimierz Sosnkowski (1885–1969) Naczelny Wódz Polskich Sił Zbrojnych
	1 Pułk Ułanów Krechowickich Pułk Kawalerii Pancernej w składzie 2 Brygady Pancerniej		Krzyż Pamiątkowy Monte Cassino Odnaczenie dla żołnierzy 2 Korpusu Polskiego biorących udział w walkach o Monte Cassino
	Hełm używany przez żołnierzy 2 Korpusu Standardowy hełm wojsk brytyjskich		Naszywka rozpoznawcza 2 Brygady Pancerniej Znak noszony na rękawie munduru
1.09 1939	Początek II wojny światowej Atak III Rzeszy na Polskę		2 Brygada Pancerna Odnaka pamiątkowa wielkiej jednostki 2 Korpusu Polskiego
593	Wzgórze Monte Calvario, 593 Jedno ze wzgórz w rejonie Monte Cassino – ważny bastion obrony niemieckiej		Gen. por. Wilhelm Schmalz (1901–1983) Dowódca 1 Dywizji Pancerno-Spadochronowej (Fallschirm-Panzer Division) „Hermann Göring”
	13 Wileński Batalion Strzelców „Rysie” Wchodził w skład 5 Kresowej Dywizji Piechoty		Flaga Indii Brytyjskich (1880–1947) Flaga Indii Brytyjskich używana na arenie międzynarodowej
17.09 1939	Napaść na Armii Czerwonej na Polskę Zbrojna agresja wojsk sowieckich na Polskę bez wypowiedzenia wojny, w zgodzie z ustaleniami tajnego protokołu paktu Ribbentrop-Mołotow		1 Kanadyjska Brygada Pancerna Brygada pancerna w składzie 8 Armii Brytyjskiej
	34 Dywizja Piechoty „Czerwone Byki” Amerykańska dywizja pod dowództwem gen. mjr. Charlesa W. Rydera w składzie amerykańskiej 5 Armii		Odnaka bojowa Strzelca Spadochronowego (Fallschirmjäger) Luftwaffe
	Gen. bryg. Bronisław Duch (1896–1980) Dowódca 3 Dywizji Strzelców Karpaccich		15 Wileński Batalion Strzelców „Wilki” Wchodził w skład 5 Kresowej Dywizji Piechoty
	Plut. Emil Czech Żołnierz, który 18 maja 1944 r. w południe odegrał na ruinach klasztoru hejnał mariacki, ogłaszając polskie zwycięstwo		Francuski Korpus Ekspedycyjny we Włoszech Korpus pod dowództwem gen. Alphonse'a Juina, złożony z dywizji francuskiej, algierskiej i dwóch marokańskich
	28 Batalion Maoryski Oddział maoryski w składzie nowozelandzkiej 2 Dywizji		Flaga Stanów Zjednoczonych Używana w latach 1912–1959
	Sztandar 5 Kresowej Dywizji Piechoty Wzór sztandaru polskich jednostek wojskowych		Opactwo Monte Cassino Założone przez św. Benedykta w VI w., najstarsze opactwo zakonu benedyktynów na świecie
	Pułk 4 Pancerny „Skorpion” Jego szwadrony wspierały natarcie polskiej piechoty pod Monte Cassino		11 Pułk Artylerii Ciężkiej Pułk artylerii w składzie 2 Korpusu Polskiego
	15 Grupa Armii Grupa armii alianckich we Włoszech pod dowództwem marsz. Harolda Alexandra	KATYŃ	Katyń Sowiecka zbrodnia wojenna, w której NKWD wymordowało wiosną 1940 r. ponad 20 000 polskich jeńców wojennych
	Generał dywizji Stopień generalski w Wojsku Polskim		Kpr. Wojtek (1941–1963) Oswojony niedźwiedź syryjski, żołnierz 2 Korpusu Polskiego
	Czołg M4A2 Sherman III Amerykański czołg średni, jeden z najbardziej popularnych czołgów II wojny światowej		22 Kompania Zaopatrywania Artylerii Oddział służby zaopatrywania i transportu 2 Korpusu Polskiego, w jego szeregach służył niedźwiedź Wojtek
	Czerwone maki Uwieczniony w pieśni Feliksa Konarskiego <i>Czerwone maki na Monte Cassino</i> ważny dla Polaków symbol bitwy		2 Batalion Strzelców Karpaccich Oddział 3 Dywizji Strzelców Karpaccich
	Gen. Alphonse Juin (1888–1967) Dowódca Francuskiego Korpusu Ekspedycyjnego (Corps Expéditionnaire Français)		Brytyjska 8 Armia Brytyjska armia pod dowództwem gen. Olivera Leese'a, wchodząca w skład 15 Grupy Armii
58			59

	Żołnierz 2 Korpusu Polskiego W typowym brytyjskim umundurowaniu polowym		Kpt. Jerzy Kluger (1921–2011) Jeden z tysięcy Żydów polskich w 2 Korpusie Polskim, odznaczony Krzyżem Walecznych, kolega szkolny Karola Wojtyły
	Marsz. Harold Alexander (1891–1969) Aliancki głównodowodzący na obszarze Morza Śródziemnego i dowódca 15 Grupy Armii		Jeep Willys Amerykański samochód terenowy, powszechnie wykorzystywany przez wojska sprzymierzone
	Flaga Rzeczypospolitej Polskiej		Gen. Fridolin von Senger und Etterlin (1891–1963) Dowódca XIV Korpusu Pancernego Wehrmachtu
	Kapitan Stopień oficerski w Wojsku Polskim		Gen. por. Bernard Freyberg (1889–1963) Dowódca nowozelandzkiego II Korpusu
	Kapral Niższy stopień podoficerski w Wojsku Polskim		Karabin Lee-Enfield No. 4 Mk I Podstawowy karabin wojsk sprzymierzonych produkowany masowo od 1917 r.
	Bp Gregorio Diamare (1865–1945) Opat klasztoru benedyktynów na Monte Cassino w czasie wojny		1 Dywizja Strzelców Spadochronowych Fallschirmjäger-Division 1, elitarna niemiecka jednostka spadochronowa, broniąca Monte Cassino
	Św. Scholastyka (ok. 480–542) Siostra bliźniaczka św. Benedykta, założycielka żeńskiej gałęzi zakonu benedyktynów		Legia Zasługi Wysokie amerykańskie odznaczenie wojskowe
	Pomnik 4 Pułku Pancernego Pomnikiem jest czołg ppor. L. Białeckiego, którego cała załoga zginęła w eksplozji wielokrotnej miny 12 maja 1944 r.		Brytyjska 4 Dywizja Piechoty Dywizja pod dowództwem gen. mjr. Alfreda Warda w składzie brytyjskiej 8 Armii
	Feldmarsz. Albert Kesselring (1885–1960) Niemiecki głównodowodzący w śródziemnomorskim teatrze wojennym, zbrodniarz wojenny		Pomnik 3 Dywizji Strzelców Karpaccich Pomnik na szczycie wzgórza 593 odsłonięty 18 lipca 1945 r.
	Szer. Kamal Ram (1924–1982) Żołnierz 8 Pułku Pendzabskiego, najmłodszy kawaler Krzyża Wiktorii, otrzymanego za walkę na Linii Gustawa		Luftwaffe Oznaka sił powietrznych III Rzeszy, w których skład wchodziły m.in. wojska spadochronowe
	Gen. Bronisław Rakowski (1895–1950) Dowódca 2 Brygady Pancерnej 2 Korpusu Polskiego		„Orzeł Biały” Gazeta 2 Korpusu Polskiego
	Św. Benedykt z Nursji (ok. 480–543[547]) Założyciel zakonu benedyktynów i klasztoru na Monte Cassino, patron Europy		1 batalion 9 Pułku Gurkhów Pochodząca z Nepalu elitarna piechota hinduska w składzie hinduskiej 4 Dywizji Piechoty
	RKM Bren Podstawowy brytyjski ręczny karabin maszynowy, używany do 1991 r.		Nebelwerfer Niemiecka wielolufowa wyrzutnia rakietowa
	Gen. por. Oliver Leese (1884–1978) Dowódca brytyjskiej 8 Armii		36 (Teksańska) Dywizja Piechoty „Grot” Amerykańska dywizja pod dowództwem gen. mjr. Freda Walkera w składzie amerykańskiej 5 Armii
	Lwów Jedno z miast odebranych Polsce przez ZRSR, obecnie w granicach niepodległej Ukrainy		Niemiecki pistolet maszynowy MP-40 Niemiecki pistolet maszynowy produkowany od 1940 r.
	Początek walk o Monte Cassino 17 stycznia 1944 r. amerykańska 5 Armia i X Korpus Brytyjski dokonują nieudanego forsowania rzeki Garigliano		5 Batalion Królewskiego Pułku Sussex Brytyjski batalion piechoty przydzielony do hinduskiej 4 Dywizji Piechoty
	XIII Korpus brytyjski Korpus pod dowództwem gen. por. Sidneya Kirkmana w składzie brytyjskiej 8 Armii		Uniwersalny karabin maszynowy MG-42 Podstawowa broń maszynowa Wehrmachtu od 1942 r.
	Krzyż św. Benedykta Znany od XI w. medalion będący ważnym sakramentallum katolickim		Pomnik bitwy o Monte Cassino w Warszawie Pomnik przy ul. Andersa, odsłonięty przez wdowę po generale, Irenę Anders, w 55. rocznicę bitwy
	Pomocnicza Służba Kobiet (PSK) Ochotnicza PSK, zwana „Pestką” (PeSiKa)		Flaga Kanady Używana w latach 1921–1957
	Zdobycie klasztoru Monte Cassino Wkroczenie polskich żołnierzy do poddanego przez Niemców budynku opactwa		Ppłk Julius Schlegel (1895–1958) Austriak, niemiecki oficer, który ewakuował z klasztoru dzieła sztuki, chroniąc je przed zniszczeniem
	Gwiazda Włoch Brytyjskie odznaczenie za udział w walkach na terenie Włoch i w śródziemnomorskim teatrze działań		2 Grupa Artylerii Artyleria pozadywizyjna w składzie 2 Korpusu Polskiego
	Płk dypl. Klemens Rudnicki (1897–1992) Zastępca dowódcy 5 Kresowej Dywizji Piechoty		3 Dywizja Strzelców Karpaccich Polska wielka jednostka piechoty w składzie 2 Korpusu Polskiego
			Flaga Wielkiej Brytanii (Union Jack)